

ปรัชญาสันติภาพ สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ

เอกพันธ์ ปิณฑวณิช¹

¹สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

บทความเรื่องปรัชญาสันติภาพเป็นส่วนหนึ่งในการนำเสนอทางวิชาการในหัวข้อหลักคือ "สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ" ทั้งนี้เมื่อกล่าวถึงสุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ การเข้าใจเรื่องของแนวความคิดพื้นฐาน และปรัชญาสันติภาพจึงมีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าสุขภาวะทางปัญญาหมายถึง ความรู้ที่จะนำไปสู่การสร้างสมดุลระหว่างจิตใจ ร่างกาย ปัญญา และสังคม ดังนั้นปรัชญาซึ่งหมายถึง "ความรักในปัญญา" ก็เป็นพื้นฐานในกระบวนการเรียนรู้ที่จะสามารถทำให้มนุษย์สามารถจะสร้างสันติภาพโดยคำนึงถึงการสร้างความสมดุลของปัจจัยดังกล่าว

ทั้งนี้บทความชิ้นนี้เป็นการรวบรวมแนวความคิดและปรัชญาสันติภาพซึ่งนักคิด และนักวิชาการด้านสันติภาพได้นำเสนอไว้ในบริบทต่าง ๆ ซึ่งสามารถจะทำให้ผู้ที่สนใจในองค์ความรู้ด้านสันติภาพสามารถนำไปประยุกต์ในการทำวิจัยและการสร้างสันติภาพในสังคมต่อไปได้ โดยเนื้อหาของบทความจะเชื่อมโยงแนวความคิดในหลักของญาณวิทยา และหลักปรัชญาอื่น ๆ เพื่อสะท้อนให้เห็นว่า ปรัชญาเหล่านี้มีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ในระดับปัจเจก ซึ่งอาจจะนำไปสู่การสร้างสันติภาพในสังคมที่กว้างขึ้นได้ และปรัชญาสันติภาพจะช่วยให้คนในสังคมเกิดการเรียนรู้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมได้

Abstract

This article on “Peace Philosophy” is written as a part of academic forum in the main topic of “Wellbeing Wisdom for Peace”. Therefore, when the term wellbeing wisdom for peace is addressed, the understanding of principles and philosophy of peace become dominant to peoples’ cognition. Especially, when wellbeing wisdom means the wisdom and knowledge that originate the balance between physical organs, human mind, wisdom, and society. Thus, philosophy that means “love of wisdom” is also the principle of cognitive process that enhance human capacity to build peace by balancing all of these components.

Thus, this article gathers peace concepts and philosophy that philosophers and peace academics have been proposing in various contexts, that would help the interested individuals to apply these concepts and philosophy in conducting research and building peace in the future. The contents of this article makes the connections between the concepts of epistemology and other branches of philosophy in order to reflex the importance of these philosophical concepts to human cognitive process on individual level that may be developed to broader scope of the society. And peace philosophy may help to enrich wisdom through social cognitive process.

ปรัชญาสันติภาพ (philosophy of peace)

บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดบทความที่จัดทำขึ้นเพื่อนำเสนอในการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายความรู้ สุขภาวะทางปัญญา ครั้งที่ 1 ซึ่งประกอบไปด้วยบทความทั้งหมด 6 บทความ คือ 1) สุขภาวะทางปัญญากับสันติภาพ (wellbeing wisdom for peace) ซึ่งเป็นความพยายามในการเรียงร้อยแนวคิด ทฤษฎี และประสบการณ์เกี่ยวกับสันติภาพในการใช้ชีวิตของมนุษย์อย่างมีสุขภาวะ ทั้งนี้หมายรวมไปถึงสุขภาวะทางปัญญาด้วยเช่นกัน 2) ปรัชญาสันติภาพ (philosophy of peace) เป็นการนำแนวความคิดปรัชญาสันติภาพเป็นแนวทางในการนำเสนอเรื่องให้ผู้อ่านเห็นว่า ปรัชญานั้นแท้จริงไม่ใช่สิ่งไกลตัวแต่มันคือการคิดวิเคราะห์แนวคิดและทฤษฎีที่เกาะเกี่ยวสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของมนุษย์ ซึ่งการเข้าใจปรัชญาสันติภาพอาจจะทำให้เราเห็นภาพของวงจรชีวิตของเราตั้งแต่เกิดจนตาย 3) การศึกษาเพื่อสันติภาพ (education for peace) กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์เป็นตัวก่อร่างทัศนคติ พฤติกรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสรรพสิ่งรอบตัว กระบวนการเรียนรู้จึงมีความสำคัญในกระบวนการสร้างสันติภาพ ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นตั้งแต่ในระดับบุคคล ซึ่งเรียกว่าสันติภายใน หรือในระดับสังคมก็ได้ การศึกษาเพื่อสันติภาพนั้นอาจจะไม่ได้จำกัดอยู่ในเฉพาะหลักสูตรการศึกษา (peace studies curriculum) แต่หมายรวมถึงกระบวนการเรียนรู้ในชีวิตประจำวันด้วยเช่นกัน 4) สันติวิถีการ (everyday peace) หมายถึงการใช้กระบวนการลดความรุนแรงและแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งโดยสันติวิธีและสร้างสรรค์ในชีวิตประจำวัน ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ที่คนกลุ่มใดโดยเฉพาะ ทั้งนี้แนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นให้เห็นศักยภาพของมนุษย์ทุก ๆ คน ซึ่งในสภาพแวดล้อมที่ต่างกัน แต่ละคนก็มีศักยภาพ และความสามารถในการมีส่วนร่วม (engage) กับการสร้างสันติภาพในบริบทที่ต่างกันด้วยเช่นกัน 5) สันติวัฒนธรรม (culture of peace) วัฒนธรรมคือแนวคิดในการกำหนด คุณค่า พฤติกรรม ปฏิสัมพันธ์ และการสร้างสถาบันทางสังคมของผู้คน ซึ่งมนุษย์เรียนรู้ในการสร้างวัฒนธรรมผ่านกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งถ้ากระบวนการเรียนรู้สามารถที่จะนำไปสู่คุณค่าร่วมกันในการลดความรุนแรง และสร้างสันติภาพ ก็อาจจะทำให้เกิดสันติวัฒนธรรมขึ้นได้ และ 6) มรณสันติ (peaceful death) เมื่อถึงวาระสุดท้ายของชีวิต การเข้าใจตนเอง และการเตรียมตัวตายอย่างสงบเป็นกระบวนการที่มนุษย์พึงปรารถนา การดูแลประคับประคองในระยะสุดท้าย เป็นกระบวนการในการสร้างสันติภายใน และการเตรียมตัวที่ดีก็อาจจะเป็นการลดปัจจัยของความขัดแย้งภายหลังการเสียชีวิตของเราได้เช่นกัน ทั้งนี้บทความชิ้นนี้เป็นการเริ่มต้นการร้อยเรียงเรื่องราวของสุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพตั้งแต่เกิดจนตาย โดยเป็นการกล่าวถึงปรัชญาสันติภาพและกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย

1. ปรัชญาสันติภาพกับการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย (philosophy of peace and life-long cognition)

กระบวนการเรียนรู้ (cognitive process) เกิดขึ้นตั้งแต่มนุษย์เกิดมาสัมผัสโลกและสิ้นสุดลงเมื่อเราจากโลกนี้ไป เสมือนเกลียวเส้นของเวลาการเรียนรู้คือสิ่งเติมเข้ามาในชีวิตสำหรับการเดินทางของชีวิตบนเส้นเกลียวที่วุ่น ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ในเกลียวเส้นของเวลานี้คือการผ่านประสบการณ์ที่เกิดขึ้นจากการสัมผัสรับรู้โดยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของเรา และเป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ของผู้อื่นด้วยเช่นกัน จะ

เห็นได้ว่ามนุษย์เราเรียนรู้สรรพสิ่งรอบตัวตลอดเวลา กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ส่งผลต่อการดำรงชีวิตของเรา มนุษย์ย่อมมีประสบการณ์ที่ต่างกัน ผลจากการเรียนรู้และประสบการณ์ที่ต่างกันทำให้เราตีความสถานะแวดล้อมรอบตัวเรา (surrounding) และตีความการรับรู้ (perception) ของเราต่างกัน ดังนั้นปรัชญาสันติภาพ จึงนำแนวคิดปรัชญาพื้นฐาน ว่าด้วยญาณวิทยา (epistemology) หรือปรัชญาว่าด้วยความรู้ ตั้งคำถามว่า มนุษย์รู้ในสิ่งเรารู้ได้อย่างไร และ ภาววิทยา (ontology) ปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติของการดำรงอยู่ ตั้งคำถามถึง ธรรมชาติของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง นอกเหนือจากปรัชญาพื้นฐานที่นำมาอธิบายในเรื่องสันติภาพที่กล่าวมา ข้างต้น บทความนี้จะนำเสนอแนวความคิดทางปรัชญาสันติภาพร่วมสมัยที่เกี่ยวข้องกับการให้คำนิยาม สันติภาพจากนักคิดเช่น โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung) วิเซนต์ มาร์ติเนซ กูสมัน (Vicent Martinez Guzman) วูฟกัง เดอริช (Wolfgang Dietrich) และ นักคิดร่วมสมัยอื่น ๆ ทั้งนี้เพื่อเชื่อมโยงความสำคัญในการ บูพื้นฐานความคิดเรื่องปรัชญาสันติภาพสำหรับการพัฒนาองค์ความรู้และแนวคิดเพื่อการศึกษา การใช้ชีวิตใน สังคม และการสร้างวัฒนธรรมบนพื้นฐานปรัชญาเหล่านี้เพื่อให้กระบวนการเรียนรู้เหล่านี้เติมความหมายใน การใช้ชีวิตบนเกลียวเส้นของช่วงเวลาในชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย

1.1 ญาณวิทยากับสันติภาพ (epistemology and peace)

โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung, 1996) นำเสนอว่าการเรียนรู้เรื่องสันติภาพต้องเรียนรู้ภายใต้ หลักญาณวิทยา (epistemological basis) การเรียนรู้ภายใต้หลักญาณวิทยาเริ่มต้นจากการทำความเข้าใจ ญาณวิทยา สแตนลีย์ โอนอร์ (Stanley Honer) นำเสนอว่า "ญาณวิทยาคือสาขาของปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับ ธรรมชาติ แหล่งที่มา ขอบเขต และความถูกต้องแม่นยำของความรู้" (Honer et al, 2006: 63 อ้างใน Pindavanija, 2021: 41) ซึ่งหลักปรัชญานี้เป็นพื้นฐานในการตั้งคำถามถึงที่มาของความรู้ของเราว่า "เรารู้ใน สิ่งที่เราารู้ได้อย่างไร" ซึ่งทำให้เราต้องค้นหาความหมายและนัยยะของที่มาของความรู้ (signify implication of knowledge) ขอบเขตของความรู้ของมนุษยชาติ (limits of human knowledge) ความถูกต้องและความ แม่นยำของความรู้ (validity and accuracy of knowledge) ดังนั้นการศึกษาด้านวิทยาจึงมีความ จำเป็นต้องเข้าใจว่าการคิดเชิงปรัชญา (philosophical thinking) คืออะไร และมันมีความสำคัญอย่างไรต่อ การตั้งคำถามในทางปรัชญา ซึ่งในที่นี้ โอนอร์ (Honer, 2006) ได้อธิบายไว้ว่าการคิดเชิงปรัชญาแตกต่างกับ การคิดทั่ว ๆ ไป ความคิดเชิงปรัชญานั้นจะมีลักษณะที่พยายามที่จะหาแนวความคิดในทางนามธรรม "การคิด เชิงปรัชญาไม่ได้มุ่งเน้นที่สถานการณ์หรือประสบการณ์ที่ (ผู้คน) มีต่อโลกอย่างชัดเจน แต่เป็นการตรวจสอบ เบื้องลึกของโครงสร้างทางความคิดของมนุษย์" (Honer, 2006: 26) กล่าวคือ การคิดเชิงปรัชญาไม่ได้มุ่งที่จะ อธิบายปรากฏการณ์ แต่จะค้นหาหลักการพื้นฐานของปรากฏการณ์เหล่านั้น ทั้งนี้การอธิบายบนพื้นฐานของ ความคิดเชิงปรัชญาจำเป็นต้องการความถูกต้องแม่นยำของความหมายที่ใช้ในการอธิบาย โดยเฉพาะในการ อธิบายสิ่งที่เป็นเหตุเป็นผล (reason) และท้ายที่สุดการคิดเชิงปรัชญาต้องถูกนำเสนอต่อสาธารณะเพื่อให้เกิด การแลกเปลี่ยน ถกเถียง ผ่านการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ เป็นลักษณะเปิดกว้างสำหรับการเสวนา (dialogue) ดังนั้นการฝึกฝนการคิดในเชิงปรัชญาจึงเป็นแนวทางในการตั้งคำถามถึงที่มาของความรู้ของมนุษย์ตาม หลักญาณวิทยาได้

ทั้งนี้คำว่าญาณวิทยา (epistemology) มีรากศัพท์มาจากภาษากรีก episteme แปลว่าความรู้ (knowledge) บวกกับคำว่า logos ที่แปลว่าศาสตร์ (science) ดังนั้นคำว่าญาณวิทยาจึงมีความหมายว่าเป็น "ศาสตร์ว่าด้วยความรู้" เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นที่จะตั้งคำถามกับความรู้ของมนุษย์ ความสำคัญของญาณวิทยาต่อการศึกษาเรื่องสันติภาพ ความรุนแรง และความขัดแย้ง คือความสามารถในการตั้งคำถามต่อคุณค่าอันหลากหลายของมนุษย์ ในบางกรณีคนที่มีความคิด ความชอบ และอุดมการณ์ที่เหมือนกันก็อาจจะรวมตัวกันเพราะมีคุณค่าร่วมกันทำให้เกิดคุณค่าร่วมของกลุ่ม ในขณะที่เดียวกัน เมื่อคุณค่าร่วมของกลุ่มแปรสภาพเป็นความรู้โดยการตีความการรับรู้ของกลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์ (affiliation) ก็อาจจะทำให้ไม่เกิดการตั้งคำถามต่อปรากฏการณ์หรืออุดมการณ์เหล่านั้น

ดังนั้นการตั้งคำถามตามหลักญาณวิทยา (epistemological inquiry) จึงมีความสำคัญในการทำ ความเข้าใจสาเหตุ ปัจจัย และเงื่อนไขของความขัดแย้งต่าง ๆ ซึ่งการตั้งคำถามเช่นนี้สามารถทำให้เราจำแนก แ่งมุมต่าง ๆ ของประเด็นความขัดแย้ง รวมทั้งการรับรู้ (perception) แนวความคิด (concept) และอุดมคติ (ideology) ซึ่งในหลาย ๆ กรณีอาจจะรวมไปถึงทัศนคติของผู้ที่มีส่วนร่วมในความขัดแย้งด้วย การตีความ ความรู้ (interpretation of knowledge) เกิดขึ้นจากหลายช่องทางและหลากหลายกระบวนการเรียนรู้ซึ่ง อาจจะนำไปสู่ความขัดแย้งกัน (contradiction) การตั้งคำถามต่อความรู้ที่ดำรงอยู่สามารถจะสร้างความ ชัดเจนให้กับความถูกต้องและแม่นยำของข้อมูลได้ ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการตั้งคำถามตามหลักญาณวิทยา สามารถใช้ได้กับการรับรู้ร่วม (collective perception) ในกรณีที่ความขัดแย้งเกิดขึ้นในวงกว้างและสามารถ เป็นตัวอย่างของการเชื่อมโยงของการศึกษาสันติภาพและความขัดแย้งได้ด้วย

การศึกษาเรื่องญาณวิทยาที่อาจจะช่วยให้มนุษย์สำนึกถึงแนวความคิดที่เป็นนามธรรม คำถามที่ควรถามคือ ถ้าประสาทสัมผัสของเราไม่สามารถทำให้เรารับรู้บางสิ่งบางอย่างได้สิ่งเหล่านั้นยังถูก นับว่าเป็นความจริงอยู่หรือไม่ และความจริงหมายถึงอะไร จะเป็นไปได้ไหมที่สิ่งที่เป็นความจริงของวันนี้อาจจะ ไม่เป็นจริงในวันพรุ่งนี้ บางสิ่งบางอย่างอาจจะเป็ความจริงสำหรับคนบางคนเท่านั้นแต่อาจจะไม่เป็นจริง สำหรับทุก ๆ คนได้หรือไม่ ในแต่ละวันเราได้เรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ หรือ แท้จริงแล้วเราแค่สำนึกถึงในสิ่งที่เรารู้ อยู่แล้ว และมันเป็นไปได้จริง ๆ หรือที่เราจะรู้บางสิ่งบางอย่างอย่างแน่ชัด (Honer et al, 2006: 47 -109 อ้างถึง ใน Pindavanija, 2021: 41) คำถามเชิงปรัชญาเหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจญาณวิทยามากขึ้นและสามารถจะ ยกกระดับความเข้าใจของเราต่อสถานการณ์ความขัดแย้งมากขึ้นด้วยเช่นกัน ซึ่งการคิดและการตั้งคำถามตาม หลักญาณวิทยานั้นสามารถนำมาใช้เป็นแนวทางเริ่มต้นในการทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์ระหว่างความจริง ความเชื่อ และการพิสูจน์ความจริงและความเชื่อ ที่นำมาซึ่งความรู้ของมนุษย์ ผู้เขียนเคยนำกระบวนการพิสูจน์ ความจริง และความถูกต้องแม่นยำของประสาทสัมผัสไปใช้ในการเรียนการสอนกับเยาวชนในระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น จนถึงระดับมหาวิทยาลัย โดยให้เยาวชนได้ทดลอง โดยมีการเตรียมน้ำไว้ สามถัง ซึ่งในถัง แรกใส่น้ำร้อนจัด ถังที่สองใส่น้ำอุณหภูมิห้อง และถังที่สามใส่น้ำเย็นจัด (ตามแผนภาพที่ 1)

แผนภาพที่ 1 การทดลองความถูกต้องแม่นยำของประสาทสัมผัส และการพิสูจน์ความจริง (เอกพันธ์ ปิณฑวนิช, 2561)

การทดลองดังกล่าวเป็นการทดลองประกอบกับการบรรยายในหัวข้อ “ญาณวิทยากับสันติภาพ” ซึ่งการสอนให้นักเรียนเข้าใจถึงปรัชญาว่าด้วยญาณวิทยาอาจมีความซับซ้อน ดังนั้นการทำให้กระบวนการในการเรียนรู้ผ่านตัวอย่างที่เป็นประสาทสัมผัสทั้ง 5 อาจช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นภาพในเชิงนามธรรมได้ง่ายขึ้น ทั้งนี้ได้แบ่งผู้ทำกิจกรรมออกเป็น 2 กลุ่ม โดยกลุ่มแรกให้ลองจุ่มมือไปในน้ำถังที่มีน้ำร้อนจัด แล้วแช่ทิ้งไว้สักระยะหนึ่ง แล้วให้น้ำมือไปจุ่มในน้ำถังที่สองที่เป็นน้ำอุณหภูมิห้อง แล้วตั้งคำถามกับผู้เข้าร่วมกลุ่มนี้ว่า น้ำในถังที่ 2 เป็นน้ำอุ่นหรือน้ำเย็น คำตอบที่ได้จากกลุ่มแรกคือ ทุกคนจะตอบว่าเป็นน้ำเย็น หลังจากนั้นก็ให้ผู้เข้าร่วมกลับไปอยู่ในห้องที่แยกจากห้องที่ทำการทดลอง และให้คนกลุ่มที่ 2 เข้ามา แล้วลองจุ่มมือไปในน้ำถังที่ 3 ซึ่งเป็นน้ำเย็นจัด แล้วให้จุ่มมือไปในน้ำถังที่ 2 เป็นลำดับถัดไป แล้วถามคนกลุ่มที่ 2 ว่า น้ำถังที่ 2 เป็นน้ำอุ่นหรือน้ำเย็น ซึ่งคำตอบที่ได้จากคนในกลุ่มที่สองจะตอบว่าน้ำถังที่ 2 เป็นน้ำอุ่น หลังจากนั้นจึงให้คนทั้งสองกลุ่มเข้ามารวมกันในห้องเดียว แล้วก็ถามด้วยคำถามเดิม แต่ครั้งนี้คำตอบแตกต่างกันซึ่งคนในกลุ่มแรกก็ยังยืนยันว่าน้ำในถังที่สองนั้นเป็นน้ำเย็นในขณะที่คนจากกลุ่มที่ 2 ก็ยืนยันว่าน้ำในถังที่สองนั้นเป็นน้ำอุ่น จึงเกิดการถกเถียงกันขึ้น เพราะสมาชิกของแต่ละกลุ่มต่างก็เชื่อในประสบการณ์ตรงที่ตนนั้นได้สัมผัสมาด้วยมือของตนเอง ในกรณีนี้ การสัมผัสผ่านมือของผู้เข้าร่วม ทำหน้าที่เหมือนกับการเป็นประสบการณ์ตรงที่ได้ผ่านมา ปรากฏการณ์เช่นนี้ได้รับคำอธิบาย โดยแนวคิดประจักษ์นิยม (empiricism) ซึ่งการรับรู้ที่ผ่านจากการพิสูจน์เป็นที่ประจักษ์ผ่านผัสสะ หลักฐาน และการพิสูจน์ (ถึงจะอยู่ภายใต้ข้อจำกัดบางประการ) เมื่อถูกตีความว่าเป็นความจริงแล้ว สิ่งเหล่านั้นอาจจะแปรสภาพไปเป็นความรู้ (knowledge) ได้ การถกเถียงของคนทั้งสองกลุ่มจึงเกิดขึ้นบนพื้นฐานที่ว่า ประสบการณ์ที่ผ่านมามีความน่าเชื่อถือที่ตนเองมีอยู่นั้นคือความจริง (truth)

ทั้งนี้กระบวนการดังกล่าวจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม ที่ผ่านประสบการณ์ที่ต่างกัน ถึงแม้หลาย ๆ กรณีจะเป็นการผ่านประสบการณ์ตรงผ่านประสาทสัมผัสของตนเอง ก็

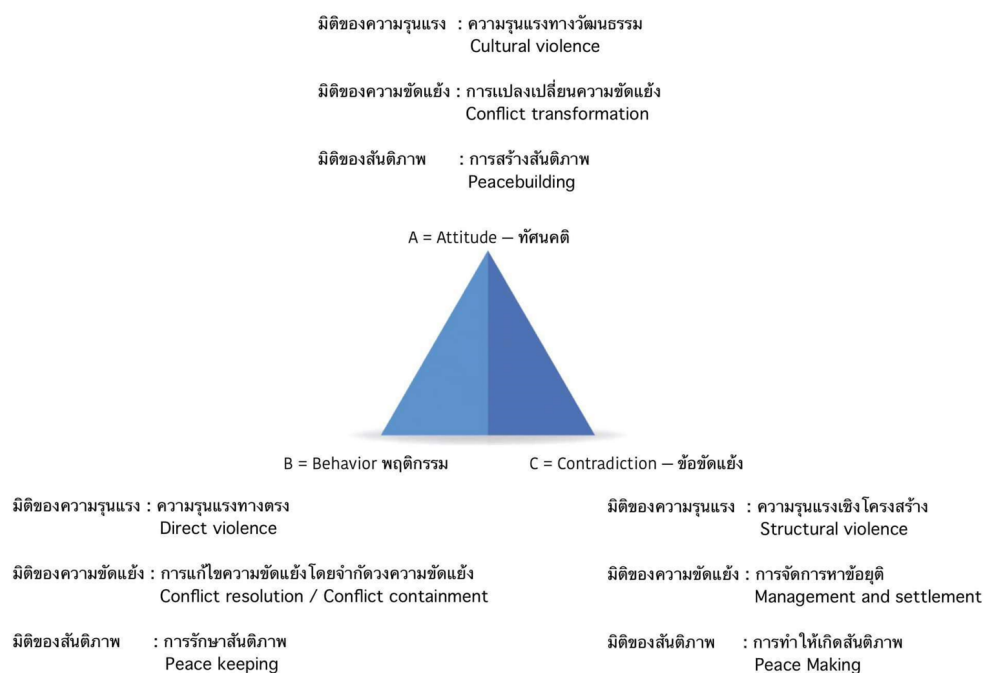
สามารถที่จะเกิดการตีความที่ต่างกันได้ ทั้งนี้ปัจจัยของการตีความที่ต่างกัน อาจเกิดจากความไม่เที่ยงตรงแม่นยำของประสาทสัมผัสของมนุษย์ (inaccuracy of human senses and perception) หรือกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้การตีความการรับรู้ต่างกัน (inaccuracy of interpretation from cognition) ดังนั้นจึงมีคำถามว่า เราสามารถจะเชื่อประสาทสัมผัสของเราที่มีต่อโลกได้หรือไม่หรือแท้จริงแล้วผัสสะของเราคือสิ่งลวง (Honer et al, 2006: 47) จากกรณีตัวอย่างจากข้อถกเถียงของน้ำสามถังนี้ เราอาจจะเห็นได้ว่าประสาทสัมผัสของเราถูกล่อลวงหรือไม่ เนื่องจากน้ำถังที่ 2 นั้นมีอยู่ถังเดียว แต่เมื่อคนสองกลุ่มผ่านประสบการณ์ในการรับรู้ (perception) ที่ต่างกันเมื่อท้ายที่สุดต้องมาพบกับประสบการณ์ร่วมเดียวกัน ความไม่แม่นยำของผัสสะของเราจึงทำให้เกิดการตีความที่ต่างกัน ด้วยเหตุนี้ โยฮัน กัลป์ตุง (Johan Galtung, 1996) จึงเสนอว่าการทำความเข้าใจในเรื่องสันติภาพ ความรุนแรง และความขัดแย้ง มีความจำเป็นต้องเรียนรู้ภายใต้ปรัชญาของญาณวิทยา ทั้งนี้เพราะการรับรู้ การตีความประสบการณ์ ความจริง ความเชื่อ และความรู้ของเราเกิดขึ้นผ่านกระบวนการเรียนรู้ (cognitive process)

เมื่อพิจารณาถึงเหตุการณ์น้ำสามถังตามตัวอย่างดังกล่าว จะสังเกตได้ว่าในขณะที่ผู้เข้าร่วมกิจกรรมสองกลุ่มกำลังถกเถียงกันว่าข้อมูลของกลุ่มใดกันแน่ที่เป็นความจริง ผู้เขียนจึงพยายามที่จะเฉลยว่าแท้จริงแล้วน้ำในถังที่ 2 เป็นน้ำอุณหภูมิห้อง คนทั้งสองกลุ่มจึงเข้าใจว่า สืบเนื่องจากประสบการณ์ที่ผ่านมาจึงทำให้ทั้งสองกลุ่มเกิดการรับรู้ และการตีความที่ต่างกัน ทั้งนี้ จึงเกิดคำถามถัดไปว่าถ้าเป็นเช่นนั้นแล้ว จะมีวิธีการอะไรที่ทำให้การถกเถียงสามารถจะนำไปสู่การพิสูจน์ข้อเท็จจริงบางประการที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ที่ต่างกัันนั้น คนส่วนใหญ่มักจะตอบว่า “ให้สลับกันจุ่มน้ำใหม่ เพื่อให้ผ่านประสบการณ์ที่เหมือนกันกับอีกกลุ่มหนึ่ง” ซึ่งวิธีการดังกล่าวมีเหตุผลที่ดี ทั้งนี้เนื่องจากเหตุเกิดเพราะประสบการณ์ต่างกัน การตีความการรับรู้จึงต่างกัน ถ้าผ่านประสบการณ์ที่เหมือน ๆ กันก็อาจจะทำให้การตีความมีความสอดคล้องกันได้ อย่างไรก็ตามคำตอบดังกล่าวนี้ อาจจะมีหลักการที่ดีแต่อาจจะไม่ได้รวมความสำคัญของความเชื่อ และความรู้ของมนุษย์ให้อยู่ในสมการนี้ เนื่องจาก เมื่อเราสามารถจะพิสูจน์ความจริง ความเชื่อของเราได้แล้ว สิ่งเหล่านั้นอาจจะแปรสภาพเป็นความรู้ (Justified true beliefs) ซึ่งความรู้ที่พูดถึงนี้อาจจะเกิดจากการเรียนรู้ หรือตระหนักรู้ และในหลาย ๆ กรณีจะมีความแข็งตัวในองค์ประกอบในความสัมพันธ์ของ ความจริง ความเชื่อ และความรู้ ความรู้จึงอาจจะทำให้ความสามารถในการทดลองผ่านประสบการณ์ในทางที่แตกต่างจากประสบการณ์ของตนเองนั้นไม่สามารถเกิดขึ้นได้ง่ายนัก ยกตัวอย่างเช่น คนสองกลุ่มที่ถกเถียงกันเรื่องน้ำสามถังอาจจะสามารถที่ไปลองจุ่มมือในน้ำอีกถังหนึ่งได้ แต่ถ้าการตีความที่ต่างกันเกิดขึ้นในระดับของความรู้ที่เป็นอุดมการณ์ทางการเมือง คุณค่าของอัตลักษณ์ หรือความเชื่อในทางศาสนา โอกาสที่คนที่ตีความการรับรู้ต่างกันจะไปลองประสบการณ์ของผู้อื่น หรือฝ่ายตรงข้ามคงเป็นไปได้ยาก อย่างไรก็ตาม จากตัวอย่างที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้ข้อเสนอในการศึกษาปรัชญาสันติภาพ อาจจะเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ทำให้วงจรการเรียนรู้ของคนในสังคมได้ นำการคิดและการตั้งคำถามทางปรัชญาและญาณวิทยาไปเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมได้ไม่มากนัก

1.2 การรับรู้และกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่สุขภาวะทางปัญญา (perception and cognition that lead to wellbeing wisdom)

เมื่อเราเข้าใจว่าญาณวิทยามีความสำคัญต่อกระบวนการเรียนรู้ของผู้คนในสังคม ซึ่งกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้จะหมายรวมไปถึงกระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้ผู้คนหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการใช้ความรุนแรงต่อกันก็ได้ ซึ่งในขณะเดียวกันก็สามารถที่จะทำให้ผู้คนเรียนรู้ที่จะหลีกเลี่ยงและละเว้นจากการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบ ซึ่งกระบวนการเรียนรู้ที่ว่่านี้ มีความสัมพันธ์ระหว่างการรับรู้ (perception) และกระบวนการเรียนรู้ (cognition) เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจว่า ถ้าความเฉลียวรู้ (wisdom) ของมนุษย์สามารถจะทำให้ผู้คนในสังคมเรียนรู้ที่จะสร้างสันติภาพโดยการลดการใช้ความรุนแรงในทุกรูปแบบ และสามารถจะแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งโดยสันติวิธีและสร้างสรรค์ (Galtung, 1996: 9) ได้นั้น อาจจะเป็นทางเลือกที่จะทำให้เกิดสุขภาวะทางปัญญาที่จะนำไปสู่สันติภาพได้

กัลป์ตุง (1996) ได้ให้นิยามไว้ว่า สันติภาพคือ “การปราศจากหรือลดต่ำลงของความรุนแรงในทุกรูปแบบ” และ “การแปลงเปลี่ยนความขัดแย้งโดยสันติวิธีและสร้างสรรค์” ดังนั้นการทำความเข้าใจว่าความรุนแรงในทุกรูปแบบคืออะไรจึงมีความสำคัญเป็นอันดับแรก เพื่อที่จะอภิปรายต่อไปได้ว่าการลดความรุนแรงในทุกรูปแบบ จะสร้างสันติภาพได้อย่างไร จากแผนภาพด้านล่าง (แผนภาพที่ 2)

แผนภาพที่ 2 สามเหลี่ยมแสดงความสัมพันธ์ของความขัดแย้ง ความรุนแรง และสันติภาพ

(เอกพันธ์ ปิณฑนิช, 2561)

จะเห็นว่า ในมิติของความรุนแรงจะมีความรุนแรงใน 3 ประเภทหลัก ๆ คือ 1) ความรุนแรงทางตรง (direct violence) ซึ่งหมายถึงความรุนแรงเชิงกายภาพ มีความสามารถที่จะเห็นผู้กระทำและ

ผู้ถูกกระทำได้ชัดเจน รวมถึงความรุนแรงที่เป็นผลกระทบต่อชีวิต อาจจะทำให้เกิดการเสียชีวิต บาดเจ็บ หรือมีความเสียหายต่อทรัพย์สินที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสภาพการดำรงชีวิตของผู้คนได้ และเกิดความเป็นอันตราย 2) ความรุนแรงทางโครงสร้าง (structural violence) ซึ่งหมายถึง ความรุนแรงที่เกี่ยวข้องกับโครงสร้างทางสังคม เช่น กฎหมาย กฎระเบียบ กฎเกณฑ์ในสังคมที่ไม่เป็นธรรม ความอยุติธรรมในทุกด้าน การกีดกัน (exclusion) รวมไปถึงกีดกันทางสังคมที่ไม่ใช่กฎหมาย เช่น จารีต ประเพณีทางสังคมด้วย และ 3) ความรุนแรงทางวัฒนธรรม (cultural violence) ซึ่งหมายถึง สภาวะทางวัฒนธรรมในวงจรเชิงสัญลักษณ์ที่เราใช้ชีวิตอยู่ ซึ่งแพร่ขยายอยู่ในสังคมผ่าน ศาสนา อุดมการณ์ ภาษา ศาสตร์ และศิลป์ ที่ทำให้มนุษย์นำไปเป็นข้ออ้างในการใช้ความรุนแรงทางตรงและทางโครงสร้างต่อผู้อื่น (Galtung, 1990: 291) ทั้งนี้ความรุนแรงทางวัฒนธรรมนี้เป็นเหมือนการสร้างทัศนคติของคนในสังคม เช่น การสร้างความเกลียดชัง (hostility) การแบ่งขั้ว (polarization) การสร้างความกลัว (fear) และการลดทอนคุณค่าของเพื่อนมนุษย์ (dehumanization) ฯลฯ เมื่อเข้าใจแล้วว่าการลดต่ำลงของความรุนแรงในทุกรูปแบบนั้น ไม่ได้หมายถึงเพียงการลดความรุนแรงทางตรง แต่หมายรวมถึงถึงการลดความรุนแรงในทางโครงสร้างและทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน (Mitchell, 1981; Galtung, 1996 อ้างถึงใน Pindavanija, 2021)

การสร้างสภาวะทางปัญญาจึงมีความสอดคล้องกับการออกแบบกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมให้เกิดการสร้างทัศนคติ (attitude) ที่จะปฏิเสธการใช้ความรุนแรง ซึ่งก็คือความพยายามในการลดความรุนแรงทางวัฒนธรรม และในบางกรณีอาจจะเป็นการออกแบบโครงสร้างทางสังคมให้สามารถลดความรุนแรงทางโครงสร้างได้ ทั้งนี้เมื่อย้อนไปดูกระบวนการเรียนรู้ (cognitive process) จะเห็นว่ามีเจตจำนงที่จะต้องทำความเข้าใจว่า เมื่อผู้คนรับรู้ (perceive) ในสิ่ง ๆ หนึ่งแล้วนั้น จะมีกระบวนการอะไรเกิดขึ้นในการตีความการรับรู้ของเราไปสู่การเรียนรู้ ซึ่งการรับรู้ (perception) จะมีความเชื่อมโยงกับความจริง (truth) ซึ่งการรับรู้ที่เกิดขึ้นสามารถอธิบายได้ทั้งในมิติของ สัจนิยม (realism) คือ อธิบายถึงการที่ผัสสะสามารถเข้าถึงความจริงได้ เช่นการมีประสบการณ์ในการจุ่มน้ำ การรับรู้อุณหภูมิของน้ำ ก็สามารถเป็นความจริงได้ ว่าน้ำนั้นร้อนหรือเย็น ทวินิยม (dualism) และ จิตนิยม (idealism) กระบวนการเรียนรู้หมายถึง "กระบวนการทางจิต (mental) ที่มนุษย์ได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจ ผ่านกระบวนการทางความคิด (thought) ประสบการณ์ (experience) การรับรู้ (perception) และ ประสาทสัมผัส (senses)" (Oxford online dictionary on cognition) มนุษย์รับรู้สิ่งต่าง ๆ ผ่านการรับรู้ (perception) และประสาทสัมผัส (senses) เมื่อมนุษย์รับรู้ผ่านการรับรู้ และประสาทสัมผัสแล้วก็จะจำเป็นต้องมีการประมวลผลการรับรู้เหล่านั้น เพื่อจะสามารถจะสร้างความเข้าใจในกระบวนการประมวลผล ซึ่งการประมวลผลการรับรู้เหล่านั้นเกิดขึ้นในกระบวนการเรียนรู้ ซึ่งกระบวนการของการรับรู้และประมวลผลดังกล่าวเกิดขึ้นตามลำดับคือ 1) เกิดการสัมผัสและรับรู้ ซึ่งทำให้เกิดแบบแผนที่เป็นที่ยอมรับ (pattern recognition) เช่น เมื่อเรามองไปที่เทียนเล่มหนึ่งที่จุดไฟอยู่เราสามารถที่จะรับรู้ได้ว่าเราเห็นวัตถุที่มีเปลวไฟสีทองอยู่ตรงหน้า 2) ความจำและการระลึกถึง (memory and retrieval) ซึ่งถ้าสิ่งที่รับรู้และสัมผัสสามารถกระตุ้นเตือนความจำได้ ซึ่งถ้าเราเคยเห็นเทียนหรือสิ่งของในลักษณะเดียวกันมาก่อน เราก็จะจดจำและรำลึกได้ว่าเราเคยเห็นวัตถุเช่นนี้มาก่อนความทรงจำในอดีตก็อาจจะกลับมา 3) การ

ทำความเข้าใจ (comprehension) ซึ่งถ้าเราเคยถูกสอนมาก่อนว่าถ้ามีวัตถุที่ทำจากไขแล้วจุดไฟได้คือเทียน และเมื่อจุดแล้วเปลวไฟที่เกิดขึ้น เรียกว่าเปลวไฟ และมีความร้อน เราก็จะเข้าใจว่าวัตถุที่เห็นอยู่นั้นคือเทียน และเปลวที่เกิดขึ้นคือเปลวเทียนและมันมีความร้อน สิ่งเหล่านี้เรียกว่า การระลึกถึงความหมาย (semantic retrieval) 4) การตัดสินใจและการตัดสินใจ (judgement and decision) เป็นการตัดสินใจว่าวัตถุที่เห็นคือเทียน ซึ่งอาจจะเกิดจากการคิดวิเคราะห์แล้วว่าวัตถุที่มีลักษณะคล้ายเทียนที่เห็นแท้จริงแล้วคือเทียน 5) การคิดคำนวณ (computation) เป็นการคิดคำนวณถึงคุณลักษณะต่าง ๆ ของเทียนอีกครั้ง เช่นเทียนจะติดก็ต่อเมื่อมีการจุดไฟ ไฟมีความร้อน ความร้อนจากเปลวไฟอาจจะให้แสงสว่างในขณะที่เดียวกันก็อาจจะเป็นอันตรายได้ และเมื่อจุดเทียนไปสักพักเมื่อเทียนไขละลายจะมีของเหลวที่ไหลลงไหลลงมาเรียกว่าน้ำตาเทียน กระบวนการคิดคำนวณนี้คือการจดจำความหมายของความรู้ว่าเป็นกระบวนการ (semantic retrieval: procedural knowledge) (Ashcraft et.al., 2014: 19) ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ดังกล่าวเกิดขึ้นตลอดเวลาในชีวิตมนุษย์ กระบวนการดังกล่าวทำให้มนุษย์สามารถที่จะเรียนรู้ สิ่งต่าง ๆ รอบตัวและประมวลผลการรับรู้ และความรู้ต่าง ๆ มาเป็นความรู้ของแต่ละบุคคล การทำความเข้าใจกระบวนการดังกล่าวมีความสำคัญมากสำหรับการออกแบบการศึกษาให้ความรู้ที่มีอยู่สามารถส่งต่อผ่านกระบวนการดังกล่าวไปสู่การเรียนรู้ของคนในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้ก็คือการพัฒนาการใช้ความรู้ที่มีในการแสดงออกทางพฤติกรรม ผู้คนที่มีประสบการณ์อยู่ในช่วงระยะเวลาใด ในสภาวะแวดล้อมใด ๆ ก็อาจจะมีการจดจำและเรียนรู้ที่จะตีความการรับรู้ (interpretation of perception) ต่างกัน ถึงแม้จะรับรู้ในสิ่ง ๆ เดียวกันแต่การตีความในสิ่ง ๆ เดียวกันอาจจะไม่เหมือนกันก็ได้ ซึ่งจะส่งผลต่อการมีพฤติกรรมที่ต่างกัน เช่น ความแตกต่างของคนต่างรุ่น การรับรู้การทำความเข้าใจต่อสังคมที่มีความแตกต่างกัน ก็อาจจะมีการตีความในความหมายที่แตกต่างกัน คนรุ่นก่อนอาจจะตีความคุณค่าของชีวิตภายใต้กรอบของขนบธรรมเนียม ประเพณีว่าเป็นสิ่งที่ดีและเหมาะสมอยู่แล้ว ไม่ควรที่จะต้องไปเปลี่ยนแปลงอะไร ในขณะที่คนอีกรุ่นหนึ่งรับรู้และตีความความหมายของคุณค่าของชีวิตในการมีอิสระเสรีจากกรอบประเพณีต่าง ๆ ทั้ง ๆ ที่ประเพณีดังกล่าวก็เป็นที่รับรู้ได้เหมือน ๆ กันไม่ว่าเป็นบุคคลในวัยใด แต่ความหมายทางคุณค่าของสิ่งที่รับรู้เหล่านั้นแตกต่างกันไปตามการตีความหมายทั้งในระดับปัจเจกและกลุ่ม (individual and collective)

ดังนั้นเพื่อให้กระบวนการเรียนรู้ไปสู่การสร้างสันติภาพโดยการลดความรุนแรงในทุกรูปแบบ เราต้องสร้างสภาวะแวดล้อมทางสังคมให้เอื้ออำนวยกับกระบวนการเรียนรู้เช่นนั้น ซึ่งความรุนแรงทั้งทางตรงทางโครงสร้างและทางวัฒนธรรม มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน (interrelated) เช่น เมื่อเกิดการใช้พฤติกรรมความรุนแรงขึ้นในสังคมก็อาจจะทำให้ผู้คนเกิดความคุ้นชิน และถ้าความรุนแรงเหล่านั้นเป็นที่ยอมรับกันมากขึ้น ในขณะเดียวกันโครงสร้างทางกฎหมาย กติกาของสังคมก็รองรับความรุนแรงเหล่านั้น ก็ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะทำให้คนในรุ่นต่อ ๆ ไปซึมซับและสร้างความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรงต่อไป ซึ่งเป็นการสร้างทัศนคติที่ทำให้เกิดความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงและทางโครงสร้างมากขึ้น ๆ เป็นลำดับ ดังนั้นกระบวนการสร้างสังคมที่คุณค่าของมนุษย์ได้รับการเคารพบนพื้นฐานความเท่าเทียมกัน การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกฎหมายและกฎเกณฑ์ทางสังคมให้เกิดความเป็นธรรม เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้คนใน

กระบวนการและระบอบประชาธิปไตย ก็อาจจะเป็นการปรับสภาพแวดล้อมทางสังคมให้เอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนรู้ที่จะลดความรุนแรง และนำไปสู่สันติภาพได้ในที่สุด เราเห็นว่าความสามารถให้การตั้งคำถามในทางปรัชญา และการตั้งคำถามตามหลักญาณวิทยา จะเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้คนในสังคมเห็นถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของความจริง ความเชื่อ และความรู้ของพวกเราเอง และจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการค้นหา ถกเถียง และหาข้อยุติ (ถึงแม้ในหลาย ๆ กรณีการหาข้อยุติจะเป็นไปได้ยาก แต่ก็เกิดพื้นที่ในการถกเถียงอย่างสร้างสรรค์ขึ้นได้) และกระบวนการเรียนรู้เช่นนี้อาจจะนับว่าเป็นสุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพของผู้คนในสังคม

2. ภาววิทยากับสันติภาพ (ontology and peace)

การศึกษาภาววิทยาเป็นการศึกษาสภาพของการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง การดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง คำว่า ภาววิทยา (ontology) มาจากรากศัพท์ภาษากรีก ซึ่งประกอบไปด้วยคำว่า onto แปลว่าการดำรงอยู่ (being) และคำว่า logia ซึ่งแปลว่าการมีวาทกรรมอย่างมีตรรกะ (logical discourse) ดังนั้นโดยรวม ภาววิทยาคือการศึกษาดำรงอยู่ กล่าวคือ ถ้าญาณวิทยาตั้งคำถามถึงการได้มาซึ่งความรู้ ภาววิทยาจะตั้งคำถามว่าความรู้คืออะไร ดังนั้นการศึกษาเรื่องการดำรงอยู่มีความสำคัญในการสร้างสันติภาพตั้งแต่ในระดับปัจเจกคือการตั้งคำถามถึงการดำรงอยู่และการมีตัวตนของมนุษย์ และสามารถที่จะขยายขอบเขตไปถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์ในสังคม การจัดหมวดหมู่ของคนในสังคม ทั้งนี้ อิมมานูเอล คานต์ (Immanuel Kant) "กล่าวถึงสถานะธรรมชาติของมนุษย์เกิดขึ้นอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ขึ้นอยู่กับอัตตาของแต่ละคน ปราศจากการมีอำนาจเหนือผู้อื่น และนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างผู้คน... อย่างไรก็ตามมีกฎแห่งจริยธรรม (moral laws) ถูกกำหนดขึ้นโดยเหตุผล" (Honer et al, 2006: 200) ซึ่งในเรื่องของธรรมชาติของมนุษย์นั้นทั้งเพลโต (Plato) ฮอบส์ (Hobbes) และ คานต์ (Kant) ต่างก็เสนอว่าเราไม่สามารถเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของมนุษย์ได้ แต่เราสามารถจะควบคุมมันได้ผ่านระบบการเมือง จริยธรรม และวินัยทางจิตวิญญาณ (spiritual discipline) ที่เข้มงวด (Honer et al, 2006: 200) ประเด็นนี้จะเป็นประเด็นที่สำคัญสำหรับการอภิปรายในเรื่องของการสร้างสันติวัฒนธรรม (culture of peace) การศึกษาเพื่อสันติ (education for peace) และสันติวิถีการ (everyday peace) ในบทความอื่น ๆ ที่อยู่ในชุดการนำเสนอเดียวกันนี้ เพราะการเข้าใจการดำรงอยู่ของมนุษย์และธรรมชาติของมนุษย์จะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการจัดวางทางสังคม (social positioning) ของผู้คนและสถาบันทางสังคม ความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมสร้างคน และคนสร้างวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องนำมาถกเถียงกันอย่างมีตรรกะ

ในหัวข้อที่ว่าด้วยญาณวิทยาและสันติภาพมีการอภิปรายถึงความสำคัญของความรู้ และการตั้งคำถามกับความรู้ของมนุษยชาติ กระบวนการที่กล่าวไปตอนต้นคือเครื่องมือในการเข้าใจปรัชญาสันติภาพและเชื่อมโยงกับความรู้ของมนุษย์กับความพยายามในการลดความรุนแรง แต่เมื่อการตั้งคำถามถึงการดำรงอยู่ ซึ่งในมุมมองของความรู้ที่อธิบายถึงการรับรู้อาจจะมีความจำเป็นต้องใช้หลักภาววิทยา (ontology) ในการอธิบายเพิ่มเติมถึงการดำรงอยู่ของสรรพสิ่ง รวมไปถึงการดำรงอยู่ของมนุษย์และปัจจัยต่าง ๆ ที่อาจจะได้รับการ

ยอมรับในฐานะของการสำเนียงการดำรงอยู่ของโลก (perceived world) ในบทความชิ้นนี้จะหยิบยกมาเพียงในส่วนของการดำรงอยู่ของธรรมชาติของมนุษย์ ที่อาจจะเกี่ยวข้องกับการสร้างสุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ กล่าวคือจะเป็นการอภิปรายธรรมชาติของมนุษย์ในมุมมองที่หลากหลาย ที่อาจจะเป็นเงื่อนไขที่นำไปสู่ความรุนแรง หรือสร้างสันติภาพได้ เช่น ธรรมชาติของมนุษย์เกิดจากการสร้างขึ้นไม่ได้ติดตัวมาแต่กำเนิด เราอาจจะเปลี่ยนแปลงธรรมชาติของมนุษย์ไม่ได้ แต่ควรที่จะทะนุถนอมฟูมฟักให้มันเติบโตได้ และ การที่เชื่อว่าธรรมชาติของมนุษย์เปลี่ยนแปลงไม่ได้

เมื่อการสร้างสันติภาพเป็นการลดต่ำลงของความรุนแรงในทุกรูปแบบ การตั้งคำถามต่อธรรมชาติของมนุษย์ว่าด้วยพฤติกรรมความรุนแรงว่า ธรรมชาติของมนุษย์ต้องดำรงอยู่โดยใช้ความรุนแรงหรือไม่ มนุษย์และความรุนแรงดำรงอยู่โดยมีความสัมพันธ์ที่เกี่ยวเนื่องกันโดยแยกไม่ออกหรือไม่ การศึกษาวิจัยจำนวนมากพยายามอธิบายการดำรงอยู่ของมนุษย์และความรุนแรง โดยจำแนกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ คือ กลุ่มแรกเป็นนักวิชาการที่พยายามจะอธิบายว่าความรุนแรงเป็นธรรมชาติของมนุษย์ และอีกกลุ่มหนึ่งพยายามอธิบายว่าความรุนแรงเกิดจากกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เกิดจากประสบการณ์และการเลี้ยงดู ซึ่งคำถามที่เราได้ยินบ่อยคือ ความรุนแรงเป็นธรรมชาติหรือการเลี้ยงดู (violence is nature or nurtured) (Pindavanija, 2021: 51) ในบทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงความเป็นไปได้ทั้งสองแนวคิด โดยในงานเขียนของ อลิสซาเบท กานเดล อิงแลนด์เดอร์ (Elizabeth Kandel Englander) อ้างถึงการศึกษาของ เซซาร์ ลอมโบรโซ (Cesare Lombroso, 1876) กล่าวถึงพฤติกรรมความรุนแรงของอาชญากรเกิดจากสภาวะทางจิตของบุคคลนั้นๆ กระตุ้นให้พฤติกรรมเหล่านั้นเกิดขึ้นในหมู่อาชญากร ดังนั้นความรุนแรงต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นจากผลพวงของกลไกทางชีวภาพ (Englander, 2012: 64 อ้างถึงใน Pindavanija, 2021: 51) ทั้งนี้กลไกที่ว่านี้แบ่งเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ ก) อิทธิพลทางพันธุกรรม และ ข) อิทธิพลของสภาวะแวดล้อมทางชีวภาพ (Englander, 2012: 64-65 อ้างถึงใน Pindavanija, 2021: 51) ซึ่ง อิงแลนด์เดอร์ ขยายความต่อว่า อิทธิพลทางชีวภาพคือความเกี่ยวพันกับโครโมโซม (chromosomes) และสารพันธุกรรมอื่น ๆ ในขณะเดียวกัน อิทธิพลที่เกิดจากสภาวะแวดล้อมทางชีวภาพ คือ สภาพการกระตุ้นที่ไม่ได้เกี่ยวพันกับรหัสพันธุกรรม (DNA) อย่างไรก็ตามการศึกษาของนักจิตวิทยาและนักสังคมศาสตร์ ก็พยายามจะชี้ให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าหลักการทางชีววิทยา อาจจะทำให้การสนับสนุนแนวคิดที่ว่า สาเหตุของการใช้พฤติกรรมที่เป็นความรุนแรงอาจจะมีส่วนที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางชีวภาพ แต่สิ่งนั้นไม่สามารถจะอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ได้ทั้งหมด ดังตัวอย่างเช่น ลูก ๆ ที่เกิด จากพ่อแม่ที่ใช้ความรุนแรงอาจจะไม่ได้เติบโตมาเป็นผู้ที่นิยมความรุนแรง แต่หลาย ๆ กรณีถ้าพวกเขาผ่านการเลี้ยงดูท่ามกลางผู้ที่ใช้ความรุนแรง พฤติกรรมการใช้ความรุนแรงจากสภาพการเลี้ยงดูเหล่านั้น จึงมีความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และการบ่มเพาะการใช้ความรุนแรง อย่างไรก็ตามระดับของความเปราะบางต่อสภาพแวดล้อมที่เติบโตมา ก็มีผลกระทบต่างกันไปในแต่ละคน (Englander, 2015: 65 - 68)

ดังนั้นเมื่ออภิปรายถึงทฤษฎีเกี่ยวกับสันติภาพ การตั้งคำถามกับการดำรงอยู่ของปัจจัยต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่ความรุนแรงนั้นจึงมีความสำคัญ เพราะการดำรงอยู่ของความรุนแรง อาจจะอยู่ในรูปแบบของสัญญาณทางสังคมที่สามารถจะถูกตีความและนำไปเป็นกระบวนการในการสร้างความจริงในสังคม ดังนั้นความสัมพันธ์

ของการตั้งคำถามตามหลักญาณวิทยา และภววิทยาจึงต้องดำเนินควบคู่กันไป โดยมีความสามารถในการอธิบายหลักการและเหตุผลอย่างมีตรรกะ ความสามารถในการถกเถียงในทางปรัชญาของคนในสังคมอาจจะ เป็นเครื่องมือในการสร้างพื้นที่ปลอดภัยในการถกเถียงหาข้อสรุป หรือการสร้างความเข้าใจในประเด็นความ ขัดแย้ง การอธิบายความจริง ความเชื่อ การพิสูจน์ และการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งอย่างมีตรรกะจึงไม่ใช่แค่ความ พ้อฝันหรือเรื่องไกลตัว แต่จะเป็นสิ่งที่อธิบายให้เห็นถึงธรรมชาติของมนุษย์และสรรพสิ่งที่เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปในชีวิตประจำวันของเรา

3. สันติภาพอันสถาพร (perpetual peace)

นอกจากหลักปรัชญาพื้นฐานที่นำมาอธิบายความสำคัญของกระบวนการเรียนรู้เพื่อสันติภาพ ตลอดชีวิตที่กล่าวมาข้างต้นยังมีแนวคิดของนักปรัชญาสันติภาพอีกหลายท่านที่น่าสนใจและนำมาศึกษา เพิ่มเติม เช่นแนวความคิดของ อิมมานูเอล คานต์ (Immanue Kant) “สันติภาพอันสถาพร” (perpetual peace) และ “เป้าประสงค์แห่งกฎที่เป็นสากล” (cosmopolitan intent) ซึ่งแนวปรัชญาทั้งสองนี้ได้ให้นิยาม ของความสามารถของมนุษย์ในการที่จะทำการใด ๆ ก็จะเป็นคุณแก่ผู้อื่น พฤติกรรมใด ๆ ที่ทำโดยบุคคล ๆ หนึ่งต่างก็อยู่ภายใต้เจตจำนง และผลแห่งการกระทำต่อผู้อื่นที่ผู้อื่นนั้นรับรู้ เข้าใจ และนับว่ากิจกรรมนั้น ๆ เป็น คุณด้วยจึงจะนับว่าพฤติกรรมนั้น ๆ เป็นคุณธรรม ซึ่งการนำแนวคิดเหล่านี้มาอภิปรายเพื่อสร้างความเชื่อมโยง กับการศึกษาเพื่อสันติภาพและการสร้างสันติวัฒนธรรมจำเป็นต้องคำนึงถึงการเข้าใจในสิทธิของมนุษย์ในฐานะ ประชากรโลก

ในงานเขียนของอิมมานูเอล คานต์ (Immanue Kant) ที่ถูกตีพิมพ์ในปี 1795 ซึ่งเป็นยุคที่การล่า อาณานิคมเกิดขึ้นอย่างกว้างขวางทั่วโลก เด็บโตขึ้นพร้อมกับความสามารถในการพัฒนาศักยภาพในการ เดินทางและศักยภาพในการทำสงครามของชาติต่าง ๆ ในทวีปยุโรป ทั้งนี้ อิมมานูเอล คานต์ (1795) จึงเสนอ หลักการพื้นฐานของการไม่แทรกแซง ยึดถือผนวกเอาดินแดนของผู้อื่นมาเป็นดินแดนของประเทศของตนเอง ดังนั้นสิ่งที่คานต์พยายามจะสื่อถึงรัฐบาลของรัฐที่มีอำนาจและศักยภาพทางทหารมากกว่า ต้องตระหนักถึง ประเด็นดังต่อไปนี้ 1) การทำสนธิสัญญาลับ ๆ จะไม่มีผลบังคับในกรณีที่มีการซ่อนเจตนารมณ์ที่จะก่อสงคราม ขึ้นในอนาคต 2) ไม่มีรัฐใดที่จะตกอยู่ภายใต้การครอบครองของอีกรัฐหนึ่งโดยการเป็นมรดกตกทอด การซื้อขายแลกเปลี่ยน หรือการยกให้ 3) การยกเลิกกองทัพ (standing armies) 4) หนี้สินของรัฐไม่ควรมีพันธสัญญา ภายใต้มุมมองของแรงกดดันจากภายนอก 5) ไม่มีรัฐใดที่จะไปแทรกแซงรัฐธรรมนูญของรัฐอื่นได้ และ 6) ไม่มีรัฐใดที่ในสภาวะสงครามจะสร้างความแบ่งแยกเกลียดชังในระหว่างผู้คนให้ลดทอนถึงศรัทธาความเชื่อมั่นต่อ สันติภาพ (Kant, 2003)

ทั้งนี้แนวคิดของคานต์ได้รับการพัฒนาเป็นหลักการที่นำมาพัฒนาในเวลาต่อมาถึงการมีรัฐที่ รัฐบาลมาจากตัวแทนของประชาชน (representative government) และเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนา “สันติ ประชาธิปไตย” (democratic peace) ทั้งนี้คานต์ได้อธิบายถึงการเป็นส่วนหนึ่งของประชากรโลก การที่มนุษย์ มีสิทธิเท่าเทียมกันในการอาศัยอยู่บนพื้นโลก (Guzman, 2001) นอกเหนือจากการขยายความแนวความคิด

ของสันติภาพอันสถาพร และแนวความคิดในเรื่องของประชาธิปไตยและสิทธิของผู้คนบนพื้นโลกดังที่กล่าวไปก่อนหน้านี้ คานต์ยังได้กล่าวถึงหลักการในการสร้างสันติภาพในลักษณะสนธิสัญญาระหว่างนานาชาติในการที่จะร่วมเป็นสมัชชานานาชาติ (league of nations) ซึ่งในเวลาต่อมาเกิดการพัฒนาแนวคิดนี้ไปสู่การสร้างองค์การสหประชาชาติขึ้น ซึ่งแนวความคิดดังกล่าวมีความเชื่อมโยงระหว่างรัฐที่เป็นประชาธิปไตย จะให้การรับรองและปกป้อง (สิทธิและเสรีภาพ) ของผู้คนในรัฐนั้น ๆ ในขณะที่ด้วยกันรัฐทั้งหลายที่มีลักษณะดังกล่าวก็มีสนธิสัญญาระหว่างกันเกิดเป็นสมัชชานานาชาติขึ้นในโลกมนุษย์ ที่มนุษย์ทั้งผองจะได้รับการปกป้องจากรัฐที่ตนเองอาศัยอยู่ และได้รับการปกป้องโดยรัฐที่มีสนธิสัญญาร่วมกัน ดังนั้นปรัชญาสันติภาพอันสถาพร จึงนับได้ว่าเป็นหนึ่งในแนวความคิดที่ควรจะนำมาศึกษาเพื่อให้สังคมเราก้าวไปสู่สภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ

4. ปรัชญาว่าด้วยการสร้างสันติภาพอันหลากหลาย (philosophy for making peace(s))

คำว่าสันติภาพอันหลากหลายผู้เขียนถอดความมาจากหนังสือ “Filosofia para hacer las paces” โดยบิเชนต มาร์ติเนส กูสมัน (Vicent Martinez Guzman) ซึ่งในภาษาสเปน คำว่า “paz” ซึ่งแปลว่าสันติภาพนั้นสามารถใช้ในรูปแบบพหูพจน์ได้ “paces” ดังนั้นในบทความนี้จะอธิบายโดยใช้ความหมายโดยนัยคือ สันติภาพอันหลากหลาย กูสมัน (2001) นำเสนอบนหลักการบนพื้นฐานเดียวกันกับ คานท์ (Kant) คือ 1) การมีทัศนคติและมาตรฐานร่วมกันในเรื่องของความยุติธรรม 2) เป็นพื้นฐานที่เป็นมาตรฐานหรือเป็นการสร้างสรรค์ในแนวคิดที่ใช้ร่วมกันได้ 3) ความยุติธรรมนั้นจะเป็นการปรับเปลี่ยนของการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความพึงพอใจต่อปัจจัยพื้นฐานนั้น ๆ 4) กรอบความคิดแนวใหม่อาจจะต้องอยู่นอกกรอบเดิมหรือการเติมเต็มกรอบเดิมอาจจะต้องคิดนอกกรอบ และ 5) สิทธิของความเป็นประชากรโลกคือสิทธิที่จะได้รับการคุ้มครองจากความรุนแรงในทุกรูปแบบ สามารถดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางความแตกต่างหลากหลาย และการมีส่วนร่วมในระบอบประชาธิปไตยและการพัฒนา หลักปรัชญาและแนวคิดเรื่องสันติภาพเหล่านี้จะนำไปสู่ความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ ลักษณะและสภาพการดำรงอยู่ ซึ่งนำไปสู่การศึกษาเพื่อสันติภาพ การใช้สันติวิธีในชีวิตประจำวัน และการสร้างสันติวัฒนธรรมเพื่อการเรียนรู้ตั้งแต่เกิดจนตาย แนวความคิดข้างต้น กูสมัน (2001) พยายามชี้ให้เห็นว่าการเดินทางไปสู่การสร้างสันติวัฒนธรรม (culture of peace) จำเป็นต้องมียุทธศาสตร์ประกอบข้างต้น ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างสันติวัฒนธรรมก็ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคม ดังนั้นถ้าแนวความคิดดังกล่าวเป็นเหมือนกับหลักการพื้นฐานในการเรียนรู้ ก็อาจจะนำไปสู่การพัฒนาสันติวัฒนธรรมขึ้นได้

นอกไปจากนั้นในความหมายของสันติภาพอันหลากหลาย กูสมัน (2001) ได้อธิบายภายใต้หลักแนวคิดเดียวกันกับสันติภาพอันสถาพรของคานต์ไว้ดังนี้ 1) โลกที่คำนึงความมั่นคงของสังคมมนุษย์โดยรวมซึ่งความมั่นคงของสังคมโลกที่ว่าจะอยู่เหนือความสำคัญของความเป็นชาติ ซึ่งการดำรงอยู่ในลักษณะเช่นนี้ คานท์ (2003) ได้อธิบายไว้ว่ามนุษย์แต่ละคนมีความสามารถในการเปิดใจให้รับรู้และเข้าใจในความแตกต่างหลากหลายของกันและกันได้ แต่สังคมมนุษย์ไม่ควรยอมรับการถูกบังคับให้ยอมรับ 2) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ซึ่งจะทำให้ผู้ที่มิสิทธินี้จะได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้ที่ได้รับการต้อนรับมากกว่าการถูกรอนสิทธิ

ในฐานะที่เป็น “ผู้อื่น” 3) สิทธิในการเป็นประชากรโลก อันจะนำมาซึ่งการกระทำต่อกันในสถานะที่เป็นมนุษย์
คู่เคียงกัน ซึ่งคานท์ (2002) ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่ามนุษย์มีศักยภาพในการสร้างความรุนแรงเฉก
เช่นเดียวกับความสามารถในการสร้างสันติภาพ แต่เขาเชื่อว่าถ้าเราปรารถนาจะให้ผู้อื่นทำดีกับเรา เราก็
ย่อมจะทำดีกับผู้อื่นคู่เคียงกัน 4) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ซึ่งจะนำมาซึ่งความชอบธรรมที่จะเป็นในสิ่งที่
แตกต่าง หรืออยู่ในวัฒนธรรมที่ต่างไป 5) สิทธิในการเป็นประชากรโลก มีอำนาจเหนือกว่าความสัมพันธ์ของ
โลกาภิวัตน์ การครอบครองทรัพย์สินและการแลกเปลี่ยน เพราะกิจกรรมที่เป็นความสัมพันธ์ภายใต้ยุค
โลกาภิวัตน์นั้นไม่ได้แปลกแยกสิทธิของมนุษย์แต่ละคนบนพื้นโลกเพราะมนุษย์แต่ละคนก็ยังมียุทธศาสตร์ต่อผิวโลกใน
ความเท่าเทียมกัน 6) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ก็คือสิทธิที่จะได้รับการต้อนรับอย่างเท่าเทียมกันไม่ว่าจะ
อยู่ที่ใดก็ตาม เนื่องด้วยความเชื่อที่ว่ามนุษย์แต่ละคนนั้นมีสิทธิที่จะอยู่บนโลกใบนี้เท่า ๆ กันเพราะฉะนั้นไม่ว่า
มนุษย์ผู้นั้นจะอยู่ที่ใดก็ตามย่อมจะดำรงไว้ซึ่งสิทธิอันนี้โดยสมบูรณ์ 7) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ควรที่จะปก
ปักษ์รักษามนุษย์จากความรุนแรง 8) สิทธิในการเป็นประชากรโลก ย่อมจะทำให้มนุษย์ยอมรับในสิทธิของผู้อื่น
และพร้อมที่จะเข้าใจสังคมและวิธีการปกครองของผู้คนในสังคมที่แตกต่างจากที่ตนอยู่ ด้วยเหตุที่มนุษย์ไม่
สมบูรณ์แบบเราจึงไม่สามารถบอกได้ว่าเราดีกว่าคนอื่นหรือสังคมเราดีกว่าสังคมอื่น 9) สิทธิในการเป็น
ประชากรโลก ย่อมรักษาไว้ด้วยสิทธิที่จะได้รับและเข้าถึงการพัฒนา และการปกครองโดยประชาชนในรูปแบบ
ของประชาธิปไตยที่มีความสมบูรณ์มากที่สุด การที่มนุษย์สามารถพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างต่อเนื่องจะ
เป็นเครื่องมือที่จะให้สังคมมนุษย์ได้เริ่มที่จะก้าวเข้าสู่การปกครองที่เป็นประชาธิปไตยได้อย่างแท้จริง

5. บทสรุป

การเข้าใจหลักปรัชญานับเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเรียนรู้ของมนุษย์ ที่ผ่านมากการอธิบายปรัชญา
ของศาสตร์ต่าง ๆ ก็ทำให้ผู้คนเข้าใจความเป็นไปเป็นมาของหลักการต่าง ๆ ได้ดีขึ้น ถึงแม้ว่าทัศนคติต่อการ
เรียนปรัชญาอาจจะดูเหมือนขาดความทันสมัย หรืออาจจะถูกมองว่าเป็นความล้าสมัยไปบ้าง แต่ถ้าเราได้
พิจารณาถึงคุณประโยชน์ในการเข้าใจการเรียนรู้และการตั้งคำถามเชิงปรัชญา เราจะเห็นว่าคำถามเหล่านั้น
เหมือนหรือคล้ายคลึงกับคำถามของเด็กเล็ก ๆ ที่พยายามจะเข้าใจโลกที่อยู่รอบตัว การตั้งคำถามของเด็ก ๆ ก็
เปรียบเสมือนการค้นหาความหมายของการมีอยู่ของตัวตนของตนเอง การดำรงอยู่ของผู้อื่นที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย
และการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งรอบตัว การตั้งคำถามเหล่านั้นเริ่มจะเลือนรางหายไปเมื่อเราเติบโตใหญ่ขึ้น ความรู้ที่
เราได้รับ ซึ่งถูกหลอมรวมเป็นแนวคิด และนิยามของสิ่งรอบตัวเริ่มที่จะแข็งตัวขึ้น ทำให้การตั้งคำถามแบบเด็ก
เล็ก ๆ คนหนึ่งจึงจางหายไปด้วย กระนั้นก็ตามถ้าเราฝึกที่จะตั้งคำถามเชิงปรัชญากับตนเองและปรากฏการณ์ที่
เกิดขึ้นรอบตัวก็จะเป็นตัวกระตุ้นเสริมศักยภาพในการเข้าใจปรัชญาเหล่านั้นได้มากขึ้น

การทำความเข้าใจจะเป็นประโยชน์ในการเปิดโลกของการเรียนรู้ของตัวเราเอง ทำให้
กระบวนการการเรียนรู้ของเราไม่แข็งตัวจนเกินไป จนทำให้เราปิดช่องทางการรับข้อมูลหรือความรู้อื่น ๆ ที่
เราอาจจะไม่คุ้นชิน การศึกษาญาณวิทยา ซึ่งเป็นพื้นฐานในสันติศึกษา (peace studies) อาจจะทำให้เรา
เข้าใจบริบท และองค์ประกอบของความรุนแรง ความขัดแย้งมากขึ้นสามารถที่จะลดความรุนแรงในทุกรูปแบบ

ได้บ้าง และสามารถเข้าใจความแตกต่างของมนุษย์ที่เป็นเหตุแห่งความขัดแย้ง ไม่ว่าจะเป็นการรับรู้ หรือการตีความการรับรู้ที่ต่างกัน นอกเหนือจากนั้นการทำความเข้าใจการดำรงอยู่ของสรรพสิ่งซึ่งรวมไปถึงธรรมชาติของมนุษย์ที่จะมีพฤติกรรมความรุนแรงก็ช่วยเปิดทางให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ที่จะปฏิเสธการใช้ความรุนแรงได้ด้วยเช่นกัน

การเสนอแนวความคิดของนักคิด นักวิชาการด้านสันติภาพในบทความนี้จะช่วยให้ผู้อ่านเห็นถึงความเชื่อมโยงระหว่างแนวความคิด ปรัชญาและการใช้ชีวิตประจำวันทั้งในระดับปัจเจกและระดับสังคมจนถึงระดับนานาชาติ ทั้งนี้การเข้าใจปรัชญาสันติภาพในฐานะพื้นฐานของการเรียนรู้ตลอดชีวิต ก็อาจจะเป็นส่วนสำคัญในการศึกษาเพื่อสันติภาพ (education for peace) สันติทวิการ/การใช้สันติภาพในชีวิตประจำวัน (everyday peace) การสร้างสันติวัฒนธรรม (culture of peace) และการจากโลกนี้ไปอย่างสงบ (peaceful death) วงจรชีวิตที่เกิดการเรียนรู้เพื่อสันติภาพนี้อาจจะเรียกได้ว่าเป็น “สุขภาวะทางปัญญาเพื่อสันติภาพ” (wellbeing wisdom for peace)

รายการอ้างอิง

- Baumeister, R.F. (2001). *Evil: Inside human violence and cruelty*. New York: W.H. Freeman.
- Beck, A. T. (2000). *Prisoners of Hate, The Cognitive Basis of Anger, Hostility, and Violence*, New York, Harper
- Boulding, E. (2017). Peace education as peace development. In J.R. Boulding (ed.), *Elise Boulding: Writings on peace research, peacemaking, and the Future*, *Pioneers in Arts, Humanities, Science, Engineering, Practice 7*, DOI 10.1007/978-3-319-30987-3_5.
- _____. (2000). *Culture of Peace: The Hidden Side of History*, Syracuse University Press, New York.
- Dewey, J. (2004). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. Aakar Books.
- Dhillon, P. (2011). The role of education in freedom from poverty as a human right. *Educational Philosophy and Theory*, 43(3), 249-259.
- Donald, K. J., & Kovac, J. (2013). The scientist's education and a civic conscience. *Science and engineering ethics*, 19(3), 1229-1240.
- Dozier, R. W. (2002). *Why We Hate, Understanding, Curbing, and Eliminating Hate in Ourselves and Our World*, New York, McGraw-Hill.
- Eisler, R., & Miller, R. (Eds.). (2004). *Educating for a culture of peace*. Heinemann.
- Feldman, R. (2003). *Epistemology*. Pearson.

- Galtung, J. (1990). Cultural Violence. *Journal of Peace Research*, Vol. 27, No. 3. (Aug., 1990), pp. 291-305. Sage Publications.
- _____. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, Oslo, International Peace Research Institute.
- _____. (2008a). *50 Years, 25 Intellectual Landscape Explored*. Kolofon Press.
- Gardner, Daniel (2009). *The Science of Fear: How the Culture of Fear Manipulates Your Brain* Plume; Reprint edition.
- Honer, S. M. & Hunt, T. C. & Okholm, D. L. & Safford, J. L. (2006): *Invitation to Philosophy, Issues and Options*, CA, Thomson Wadsworth.
- Kant, I. (2003). *To Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*, Reprinted version, [Original collection 1724 – 1804], Translated with Introduction by Ted Humphrey, Indianapolis, Hackett Publishing Company.
- Lederach, J. P. (2005). *The Moral Imagination, The Art and Soul of Building Peace*, New York, Oxford University Press.
- Guzman, V. (2001). *Filosofía para hacer las paces*, Bcelona, Icaria editorial.
- _____. (2005a). *Podemos Hacer Las Paces: Reflexiones Éticas Tras El 11-S Y El 11-M*, Bilbao, Editorial Desclée de Brouwer.
- _____. (2005b). “Filosofía e Investigación para la Paz”, *Tiempo de Paz* No.78 Otoño 2005, 77-90.
- Pindavanija, E. (2021); Askandar, K. ed. “Understanding Conflict”, *Peace and Conflict Transformation in Southeast Asia. SHAPE-SEA*.
- Ramsbotham, O., Miall, H., & Woodhouse, T. (2016). *Contemporary conflict resolution* (4th edition). Polity.
- Seifert, Kathryn (2011). *Youth Violence: Theory, Prevention, and Intervention*. Springer Publishing Company, New York.
- Sen, A. (2006): *Identity and Violence, The Illusion of Destiny*, New York, W. W. Norton & Company
- Yoder, Carolyn (2005): *The Little Book of Trauma Healing: When Violence Strikes and Community Is Threatened*. (Little Books of Justice and Peacebuilding) Good Books, Intercourse, PA.

Wood, H. (2016). *Invitation to Peace Studies*. Oxford University Press, New York.

_____ (2016a). *Current Debates in Peace and Conflict Studies*. Oxford University Press, New York.